

Meningsfremvisning, ikke meningsutveksling: Uttrykksprinsippet som debattideal

Sammendrag (norsk):

Offentlig debatt forstås gjerne som deliberasjon; som avveining av argumenter for og mot valg av fremtidig handling. Et deliberasjonsprinsipp innebærer dermed at samtalepartnerne begrunner sine synspunkter overfor hverandre gjennom argumentasjon. I denne artikkelen beskriver jeg et konkurrerende debattideal: uttrykksprinsippet. Ifølge dette kommunikasjonsidealet må offentlig debatt forstås som fremvisning, snarere enn utveksling, av meninger. Meningene som ytres i den offentlige debatten må her forstås som rent ekspressive: De oppstår i individets ukrenkelige indre og gir uttrykk for ens «sanne» selv. Derfor er argumentasjon verken påkrevd eller legitimt. I artikkelen skisserer jeg opp uttrykksprinsippet og diskuterer dets fremvekst og implikasjoner for den demokratiske samtalen. Dette gjør jeg ved å trekke på en studie av en særlig utskjelt debattarena, nemlig kommentarfeltdebatter i sosiale medier. Jeg argumenter for at sosiale medier er pådrivere for utbredelsen av uttrykksprinsippet, men at oppvurderingen av det subjektive uttrykket likevel må forstås som en konsekvens av mer vidtrekkende kulturelle tendenser i samfunnet.

Abstract (engelsk):

Public debate is commonly understood as deliberation; as the weighing of arguments for and against choices of future action. A principle of deliberation entails that interlocutors approach one another through argumentation in favour and against a given point of view. In this article, I outline a competing debate ideal: the principle of expression. According to this ideal, public debate must be understood not as an exchange, but rather a display of opinions. The views voiced in the public debate should be seen as purely expressive: They arise out of the individual's inviolable interiority and are expressions of who one «truly» is. Therefore, argumentation is neither required nor legitimate. In the article, I outline the principle of expression, discuss its development and the implications it has for the democratic public debate. I do so, by drawing on a case study of a particularly scolded arena for public debate, namely the comment fields in social media. I argue that social media is a vehicle for the principle of expression. At the same time, I argue, that the celebration of the subjective expression must be understood as a consequence of more wide-ranging cultural tendencies in society.

Nøkkelord: Uttrykksprinsippet; retorisk deliberasjon; sosiale medier; autentisitet.

Keywords: Principle of expression; rhetorical deliberation; social media; authenticity.

Om forfatteren:

Ida Vikøren Andersen er postdoktor ved Institutt for fremmedspråk ved Universitetet i Bergen. Hun har en doktorgrad fra Institutt for informasjons- og medievitenskap ved Universitetet i Bergen. Forskningsinteresser inkluderer retorikk, offentlig debatt, politisk kommunikasjon og klimakommunikasjon.

Innledning

I 2006 kåret *Time Magazine* «deg» til årets person. Et speil som reflekterte leserens ansikt, innrammet av en dataskjerm, prydet magasinet omslag. Bak kåringen lå en sterk tro på at sosiale medier skulle styrke individets muligheter til å delta i demokratiet og påvirke samfunnet. Som teksten på omslaget lød: «You control the Information Age. Welcome to your world».

Mange så fremveksten av web 2.0 som en storstilt demokratisering av offentligheten: Nå kunne «vanlige» folk kommunisere direkte til et massepublikum uten å gå gjennom massemediene – «alle» fikk en offentlig talerstol og en direktelinje til beslutningstakerne (Benkler, 2006; Shirky, 2008). Fra å være passive tilhørere kunne alminnelige borgere nå bli aktive deltakere og produsenter av innhold. Følgelig ville den offentlige samtale bli mer egalitær og demokratisk (Leadbeater, 2009). Dermed ville kvaliteten på den offentlige samtale – og derigjennom også kvaliteten på den offentlige mening – bli hevet (Springer et al., 2015, s. 799).

Den innledende begeistringen for sosiale medier kan forstås i lys av en rekke offentlighetsteoretikers kritikk av de samtidige massemediene for være for orientert mot det sensasjonelle og det subjektive, og slik feile i å tilrettelegge for offentlig deliberasjon (f.eks. Habermas, 2002; Sennett, 1977). Dette kan også forstås i lys av det flere har omtalt som en krise i det vestlige demokratiet: Sosiale medier oppstod på omtrent samme tid som mange vestlige demokratier opplevde fallende tillit til og oppslutning om demokratiske institusjoner (Castells, 2010).

Sosiale medier har gitt flere mennesker muligheten til å ytre seg offentlig og har slik bidratt til at alternative, marginaliserte og retorisk uprivilegerte stemmer kan gjøre seg hørt (Loader & Mercea, 2011, s. 760; Papacharissi, 2010). Følgene av at det har blitt lettere å ytre sin mening offentlig er imidlertid ikke udelt positive. Fortsatt omtales det vestlige demokratiets situasjon som en krisesituasjon – og sosiale medier får nå en del av skylden for krisen (Dryzek et al. 2019). Det store overflod av ufiltrerte ytringer gjør det vanskelig for både borgere og beslutningstakere å skille «signaler fra støy» (Dryzek et al., 2019, 1144). Spredning av falske nyheter, desinformasjon og konspirasjonsteorier gjør det vanskeligere å skille sannhet og informasjon fra løgn og propaganda og kan slik undergrave offentlige meningsdannelsesprosesser (Chambers, 2021, 155). Hatefulle ytringer og hets kan true menneskers ytrings- og informasjonsfrihet og, i verste fall, deres sikkerhet (Wadbring & Mølster, 2015). Mulighetene for deliberasjon forringes av algoritmenes organisering av innhold (Hess, 2019), og det generelle inntrykket fra retoriske studier av offentlige debatter i ulike sosiale medier er at disse er av lav deliberativ kvalitet (Hess, 2009; Rønlev, 2014; Andersen, 2020a).

I denne artikkelen undersøker jeg hvilke normer og sjangerkonvensjoner som gjør seg gjeldende i offentlige debatter i sosiale medier. Med utgangspunkt i en studie av to nært beslektede retoriske episoder i den skandinaviske offentligheten, nærmere bestemt diskusjonene om mottakelsen av syriske flyktninger høsten 2015 og beslutningene om å stramme inn asylpolitikken senere samme år, viser jeg hvordan debattene i sosiale medier kan bryte med retoriske deliberasjonsnormer. Det gjør de ikke hovedsakelig fordi de foregår i en polariserende, konspiratorisk eller hatsk tone, men på grunn av mangelen på – og aversjonen mot – argumentasjon. Innleggene i debattene bryter med debattsjangerens konvensjoner fordi de domineres av subjektive ytringer og fraskrivelse av forpliktelser til argumentasjon. Interaksjonene preges ikke av meningsutveksling, men meningsfremvisning. Jeg foreslår derfor at debattene må forstås i lys av et «uttrykksprinsipp», snarere enn som meningsdannelse, politisk retorikk og deliberasjon.

Deliberasjonsprinsippet

Offentlig debatt forstås gjerne som deliberasjon; som avveining av argumenter for og mot fremtidig handling (Aristoteles, 2004). Et retorisk deliberasjonsprinsipp innebærer derfor at meningsmotstanderne begrunner sine synspunkter overfor hverandre gjennom argumentasjon. Meningsbrytingen tjener til at vi får alle sider av en gitt sak belyst og på grunnlag av dette kan foreta informerte valg. Dette betyr imidlertid ikke at samtalepartnerne bør ha som mål å bli enige om hva som er det beste valget for fremtidig handling. Snarere er deliberasjonens mål «fornuftig uenighet» (Kock, 2008, 2016, 2018).

For at uenigheten skal være fornuftig, er det visse kriterier argumentene bør etterleve: De skal være *riktige*, *relevante* og *vektige*, og deltakerne i debatten forventes å gi tilfredsstillende svar på motargumenter og kritikk (Kock, 2018). Kock utleder disse normene fra generelle argumentasjonsnormer artikulert innenfor den uformelle logikken (f.eks. Johnson & Blair, 2006), hvor de hovedsakelig gjelder hvert enkelt argument vurdert i isolasjon fra sin kontekst. Kock derimot stiller disse normene opp som ideal for den helhetlige argumentasjonen i offentlige debatter og anvender dem for å vurdere hvordan argumentene fungerer i sin kontekst.¹

I Kocks versjon betyr «riktig» at påstander om virkeligheten som fremsettes som grunner skal gi et sannferdig og dekkende inntrykk av tingenes reelle tilstand. «Relevant» betyr her at argumentene må være relevante for påstandene som diskuteres og at samtalepartnerne må forholde seg til hverandres standpunkter og argumenter, heller enn å benytte seg av stråmannsargumentasjon, motivspekulasjoner eller personangrep. «Viktig» betyr i denne sammenheng at argumenter i offentlig debatt bør omhandle det felles beste, heller enn egeninteresser. Dette innebærer imidlertid ikke at det fins *ett* felles beste som alle kan enes om, ei heller at samtalepartnerne skal frigjøre seg fra sine særinteresser. Snarere henviser dette til tilstedeværelsen av en eller annen form for delt forståelse av abstrakte verdier og kommunikative normer, slik som «rimelighet», «rettferdighet» eller at noe er «etisk riktig» (Kock, 2016, s. 6-7; se også Hauser, 1999, s. 55-56). Argumenter bør også bli lyttet til og besvart på tilfredsstillende vis – altså med motargumenter som er riktige, relevante og vektige (Kock, 2018, s. 493).

Den normative retoriske teori hvor disse normene er formulert, har fremfor alt beskjeftiget seg med retorisk privilegerte debattanters retorikk. Som hevdet, for eksempel av Shawn W. Rosenberg (2004), kan det være utopisk å forvente fra «alminnelige» borgere at de har evne til å etterleve de samme deliberasjonsnormer som profesjonelle politikere og andre trente debattanter.² Videre kan deliberasjonsprinsippets privilegering av rasjonell argumentasjon, fremfor andre retoriske handlinger, kritiseres for å ekskludere retorisk upriviligerte individer og grupper som bruker andre retoriske midler for å gjøre seg hørt (Gregg, 1971; Berg & Christiansen, 2010). Performative retoriske handlinger som ikke oppfyller deliberasjonsprinsippets krav til rasjonell argumentasjon (f.eks. protester, sivil ulydighet og emosjonelle vitnesbyrd) kan fylle viktige demokratiske funksjoner: Slik kan retorisk upriviligerte borgere tilkjempe seg retorisk handlekraft og gjøre krav på anerkjennelse, skape oppmerksomhet om underkommuniserte samfunnsproblemer og utfordre etablerte forestillinger og maktstrukturer (f.eks. Gregg, 1971; Hauser, 2008; Berg & Christiansen, 2010; Hougaard, 2018).

---

¹ Samtidig som Kock er inspirert av arbeidene til uformelle logikere og pragmadialektikere, kritiserer han også deres undervurdering av forskjellene mellom praktisk argumentasjon og teoretisk argumentasjon (f.eks. Kock, 2018).

² Empiriske studier viser imidlertid også at «alminnelige» borgere i aller høyeste grad er i stand til å deliberere (Gerber et al., 2018; Dryzek & Niemeyer, 2010).

Idealet om «fornuftig uenighet» forutsetter heller ikke at deliberasjonen skal være verken upartisk, ikke-emosjonell eller ikke-strategisk. Snarere forutsetter deliberasjonsprinsippet en åpenhet mot andres standpunkter ved å kreve at debattantene bestreber seg på å gi argumenter for sitt standpunkt som andre kan veie og kritisk evaluere. Dette innebærer at debattantene gjør sitt beste for å være sannferdige og saklige i sin behandling av saken og at de er villig til å lytte til andres standpunkter og argumenter – også de som de er uenig i og ikke liker.

Dermed kan retorisk deliberasjon ta mange former – også som fortellinger forankret i personlige opplevelser. For at slike vitnesbyrd skal fungere som innlegg i den offentlige debatt, bør de imidlertid bidra til å gjøre det personlige politisk: Det sentrale bør ikke være hva et individ *føler* – for hva en annen føler kan man umulig diskutere – men hvordan politiske spørsmål med personlige konsekvenser kan adresseres. Som jeg skal vise, er det nettopp dette mange av deltakerne i kommentarfeltene ikke gjør. Snarere motsetter de seg at deres subjektive opplevelser blir gjort gjenstand for diskusjon.

Fremgangsmåte

Metodisk består studiet av en retorisk nærlesning av kommentarer og interaksjonskjeder fra nyhetsgenererte kommentarfeltdebatter på Facebook i to nært beslektede retoriske episoder i den skandinaviske offentligheten: 1) debattene om mottakelsen av syriske flyktninger høsten 2015, og 2) debattene om innstramminger i asylpolitikken senere samme høst og vinter.

I alt 32 kommentarfelt fra 12 skandinaviske nyhetsmediers Facebook-sider er samlet inn ved en kombinasjon av verktøyet Netvizz (Rieder, 2013) og manuell søking i Facebook-arkivet.³ Nyhetsmediene i utvalget er store, riksdekkende medier – og både tabloid- (VG, Dagbladet, Aftenbladet, Ekspresen, Ekstra Bladet og Berlingske) og kvalitetsaviser (Aftenposten, Dagens Nyheter, Politiken), samt de nasjonale kringkasterne i de tre skandinaviske landene (NRK, SVT og DR) er representert. De 32 kommentarfeltene i utvalget tilhører artikler som, etter en grundig orientering i et større utvalg av artikler fra nevnte perioder, er vurdert til å være nøkkelttekster. Dette innebærer at de er karakteriserende for den øvrige mediedekningen i de to periodene og i de tre landene. Fra den første retoriske episoden betyr dette at nyhetsartikler med en humanitær vinkling er inkludert i materialet. Fra den andre retoriske episoden er nyhetsartikler med en sikkerhets- og økonomivinkling inkludert (Hovden, Mjelde og Gripsrud, 2018). I alt består utvalget av 2728 kommentarer fordelt på 953 interaksjoner, samt 668 enkeltstående kommentarer som ikke interagerer med andre kommentarer.

Kommentarfeltene analyseres ved hjelp av en tekstlig-intertekstlig analyse – en form for retorisk nærlesning av tekster og de intertekstlige reaksjonene de frembringer (Ceccarelli, 2001, s. 6-9). I den tekstlig-intertekstlige analysen undersøker jeg innhold, stil og språkhandling utført i hver enkelt kommentar, den interaksjonelle sammenheng kommentarene opptrer i, samt de tekstlige responsene de frembringer fra andre deltakere i debatten. Dermed studeres både ytringenes form, innhold og funksjon i lys av de situasjonelle betingelsene (nyhetsartikkelen, tidligere kommentarer og mediets teknologiske handlingsmuligheter), og i lys av reaksjonene fra et deltakende publikum.

Når en ytring besvares i kommentarfeltet, vil taleren ofte følge opp med en ny kommentar som utdyper og forklarer intensjonen med ytringen. Dermed er det mulig å fortolke kommentarens funksjon både ut fra den intensjon som taleren selv uttrykker og effekten denne har på et publikum som uttrykker reaksjoner på denne. Ettersom en stor andel av kommentarene

---

³ Se diskusjon av utfordringer knyttet til innsamling av Facebook-materiale, både ved hjelp av tjenester som Netvizz og manuelt, i Andersen (2020a), s. 79-80; 100-106.

fungerer som *sanksjoner* av andres debattstil, kan analysen også belyse de normer og sjangerkonvensjoner som gjør seg gjeldene i debattene.

Som jeg nå vil vise, utspiller interaksjonen seg i stor grad som meningsfremvisning, heller enn meningsutveksling, og kan derfor best forstås som en manifestering av et uttrykksprinsipp, heller enn et deliberasjonsprinsipp. Jeg vil nå først beskrive hvordan dette uttrykksprinsippet utspiller seg retorisk i kommentarfeltdebattene, før jeg diskuterer hvordan dette kan forstås i lys av «autentisitet» som et moralsk ideal og en viktig dimensjon av talerens etos, samt hvordan sosiale medier kan fungere som en forsterker av et slikt ideal.

«Det er bare min mening»: Uttrykksprinsippet i kommentarfeltene

I utgangspunktet skulle jeg studere kommentarfeltene på Facebook som én av mange arenaer i offentligheten hvor innvandringsdebatt finner sted. Det ble imidlertid raskt klart at «offentlig debatt» ikke er et dekkende begrep for å beskrive interaksjonen som utspiller seg i disse kommentarfeltene. Deliberasjonsprinsippet er riktignok virksomt i en del av ytringene, uttrykt blant annet gjennom sanksjoner av andre som ikke gir argumenter for sine påstander. Deliberasjonsprinsippet konkurrerer imidlertid med et motstridende, tilsynelatende mer utbredt debattideal, nemlig «uttrykksprinsippet». Heller enn argumentasjon og meningsbryting, domineres debattene av subjektive og ekspressive uttrykk. Deltakerne i debatten fraskriver seg forpliktelser til argumentasjon, søker å ekskludere motstemmer og forveksler motargumentasjon og kritikk med personangrep.

Subjektive argument- og motargument-avstøtere

Deltakerne i debattene understreker ofte at det som ytres er deres «personlige sannhet» eller subjektive mening – blant annet gjennom formuleringer som at «... det er bare min mening» eller «... det er nå sånn jeg føler det». For eksempel sår en deltaker tvil rundt hotellmogulen, Petter Stordalens, motiv for å hjelpe flyktninger med påstanden: «Jeg vet ikke om jeg skal tro på det Stordalen sier. Jeg tror han profitterer på alt og alle, men det er nå min mening».⁴

Mens slike formuleringer signaliserer til andre at det som ytres skal tolkes som uttrykk for talerens subjektive mening – og dermed ikke inviterer til kritikk og diskusjon – frasier andre deltakere seg eksplisitt forpliktelser til argumentasjon. Et illustrerende eksempel er den følgende kommentaren, skrevet som et svar på en motdebattant sine anstrengelser for å få taleren til å begrunne sine påstander: «Jeg behøver ikke give nogen argumenter eller redegøre for, hvorfor jeg mener det jeg gør, og især ikke til dig.»⁵

Kommentaren inngår i en lengre utveksling, hvor den ene deltakeren fremsetter ubegrunnede påstander som motdebattanten avviser og ber om begrunnelse for. Deltakeren etterlever ikke dette kravet, men avviser forpliktelsen til å gi argumenter, blant annet ved å hevde at påstandene han har fremmet, slett ikke er påstander («Nu har jeg ikke fremlagt nogen påstande») og «Hvorhenne jeg har påstået noget, ved jeg ikke rigtig»). Når motdebattanten likevel insisterer på normen om å begrunne sine påstander som en sjangerkonvensjon («Man kommer ikke langt, når man ikke er i stand til at give grunde og argumenter for ens holdning»), uttrykker deltakeren irritasjon og sinne, uttrykt gjennom banning («for helvede») og anklager om at motdebattanten er en «kverulant af værste skuffe». Det eneste motdebattanten har gjort er som nevnt å be samtalepartneren begrunne sine påstander, eller – med andre ord – kreve at han *debatterer*. Eksempelet illustrerer dermed hvordan både deliberasjonsprinsippet og

---

⁴ VG, 8.9.15: «Stordalen om hotellhjelp til flyktningene: - Ikke mulig å tjene penger på dette». Denne og alle påfølgende referanser til avisartikler henviser til kommentarfeltet under delingen av saken på Facebook.

⁵ Berlingske, 26.1.16: «Støjberg vil stramme skruen om uønskede udlændinge».

uttrykksprinsippet er virksomme i kommentarfeltdebattene og hvordan disse to debattidealene ikke bare står i motsetning til hverandre, men også aktivt konkurrerer.

Der det forrige eksemplet illustrerer hvordan en taler eksplisitt avviser forpliktelser til argumentasjon og slik fremmer en forståelse av offentlig debatt som en kommunikasjonsform hvor argumentasjon ikke er påkrevd, viser et annet eksempel hvordan argumentasjon kan bli behandlet som ikke bare unødvendig, men også illegitimt:

Men hallo, jag vill inte ha en massor av «åsikter», allt jag vill är att hjälpa. Jag är pensionär, så min inkomst är ingen höjdare, men mitt hjärta är på rätt ställe. Jag tror att jag kan sätta mig själv i andras skor och föreställa mig hur det känns att behöva lämna allt, förlora allt. Jag kom bara med ett erbjudande och om du inte har något att donera, behöver du inte uttrycka åsikter om det. Håll tyst bara. Detta har ingen politisk sida.⁶

Denne kommentaren kommer som et svar til en rekke andre debattanters kritikk av og argumenter mot en tidligere ytring fra deltakeren, hvor hun demonstrerer sitt engasjement for flyktningene («Jag har donerat til en god vän som hjälper på plats»). Som svar til dette, blander en rekke øvrige debattanter seg inn med innvendinger mot å donere penger til flyktninghjelp. Disse innvendingene vedrører hjelpeorganisasjonenes pålitelighet, flyktningenes status som «reelle» flyktninger, mediernes dekning av situasjonen, samt rimeligheten i å be «alminnelige» borgere om å betale for flyktninghjelp.

Flere av disse innvendingene er utformet som subjektive uttrykk, heller enn som reell motargumentasjon (f.eks. «Tror inte Röda Korset gör en skit för flyktingar» og «Blir så jävla trött på allt tiggande»). Likevel bidrar de til å politisere saken og åpne opp for debatt ved å presentere en rekke motforestillinger mot private donasjoner til flyktningene som svar på den pågående krisen. Og det er nettopp dette deltakeren sitert ovenfor protesterer mot, nemlig at saken gjøres politisk og dermed til gjenstand for debatt. Hun hevder at saken ikke har en «politisk side» og uttrykker aversjon mot å lytte til andres meninger. Slik antyder deltakerens reaksjon på kritikk og motargumentasjon en forståelse av kommunikasjonskonteksten som noe annet enn en offentlig debatt, som nødvendigvis vil involvere «en masse meninger». Heller enn å se på kommentarfeltene som en arena for debatt, antyder denne taleren at kommentarfeltene er en arena for å uttrykke seg selv og der andre – i hvert fall de som er uenige – skal holde munn. Mens innvendingene, til tross for at mange av dem ikke fungerer som argumenter, bidrar til å åpne opp og politisere debatten, fungerer avvissningen av disse til å stenge debatten. Dét ser den også ut til å lykkes med; det kommer ingen flere innlegg i tråden etter den ene deltakeren har bedt de andre om å holde munn.

Samtalekonvensjoner

Mens de fleste anerkjenner sosiale medier som en arena for politisk debatt, betrakter de færreste disse mediene som *gode* arenaer for slik debatt. Mange avstår fra å delta i politiske debatter i sosiale medier, og frykten for å bli kritisert og trakassert er en vanlig grunn (Kruse et al., 2018; Moe et al., 2019, s. 90). Mange misliker også at offentlige debatter på sosiale medier ofte mister den personlige, uformelle og underholdende dimensjonen som de assosierer med sin personlige bruk av sosiale medier og heller får en konfronterende og polariserende tone (Thorson et al., 2015; Vromen et al., 2016). Argumentasjon og beskjefligelse med politiske temaer blir – særlig av unge – ansett som et brudd med sjangerkonvensjonene i sosiale medier, som de forventer skal være et «trivelig sted» (Kruse et al., 2018, s. 74; Thorson et al. 2015). Mange av de som faktisk benytter seg av sosiale medier til å diskutere politiske temaer forventer og foretrekker

---

⁶ Aftonbladet, 3.9.15: «Vi hjälper – så kan du bidra i katastrofen».

at disse sakene debatteres med utgangspunkt i individuelle politiske meninger, uttrykt i en uformell og gjerne humoristisk tone (Vatnøy, 2017).

Slik sett, minner forventningene mange har til interaksjonen i sosiale medier om konvensjoner for den selskapelige samtalen – en type samtale som er orientert mot gjensidig respekt og forståelse, og uten noe eksplisitt formål foruten snakk for snakkets skyld (Wyatt et al., 2000). Når kommentarfeltene forstås slik, bryter kritikk og motargumentasjon med brukernes forventninger til sosiale medier som et «trivelig sted» og volder ubehag i den selskapelige konversasjonen, noe som kommer tydelig til uttrykk i kommentarer som: «Krama varandra istället för att bråka!»⁷.

Den selskapelige samtale har blitt fremholdt som en mer egalitær og mindre polariserende offentlig interaksjonsform enn deliberativ debatt (Campbell, 2001). Men samtidig som personangrep og et polarisert ordskifte kan være tegn på en «dårlig» debattkultur, vil den virkelig demokratiske debatten også enkelte ganger måtte utspille seg som «bråk» (Jørgensen, 1998; Schudson, 1997). Det må den fordi det eksisterer motstridende syn på hva som er det beste valget for fremtidig handling, hvordan ulike verdier skal fortolkes og prioriteres, og hvem sine interesser som burde forsvares. Politiske uenigheter kan derfor ikke alltid løses gjennom trivelige, konsensusorienterte samtaler. Videre vil slike forventninger ofte nødvendiggjøre eksklusjon av motstemmer – ellers vil den selskapelige tonen gå tapt (Tonn, 2005).

I kommentarfeltdebattene foregår slik eksklusjon både i form av direkte oppfordringer til andre om å tie still og gjennom delegitimering av meningsmotstandere, for eksempel gjennom å kalle dem «rasister», som i dette eksempelet:

Kan vi inte slippa rasister som försöker att inte uttrycka sig rasistisk utan istället kämpar och kämpar med andra resonemang? Att ni stöttar SD är ju ändå uppenbart. Håll er på Avpixlat i stället.⁸

Her blir meningsmotstandere forsøkt ekskludert – de bes føre debatten et annet sted. De blir også kalt «rasister» og behandles dermed som illegitime meningsmotstandere. I selve kommentarfeltet er det ingen som uttrykker seg rasistisk, men flere uttrykker seg innvandringskritisk. Dette antydes også i selve kommentaren, hvor meningsmotstanderne kritiseres – både for å være rasister og for ikke å uttrykke seg rasistisk, men heller føre sin sak gjennom tilsynelatende legitim argumentasjon («med andre resonemang»). Deltakeren demonstrerer slik en uvilje mot å høre meninger hun er uenig i og misliker.

Visselig kan det være ubehagelig å bli eksponert for synspunkter man verken er enig i eller liker. Den offentlige debatten er imidlertid kjennetegnet av at motstridende synspunkter brynes mot hverandre. Til forskjell fra samtalekonvensjoner, forutsetter deliberasjonsprinsippet at deltakerne er villige til å lytte til og argumentere mot synspunkter og argumenter de er uenig i, heller enn å tilskrive meningsmotstanderne holdninger de ikke har gitt uttrykk for (Kock, 2018). Deltakerens aversjon mot å høre meningsmotstandernes argumenter antyder dermed at hun forventer noe annet enn deliberasjon fra interaksjonen: Heller enn deliberasjon ser deltakeren ut til å forvente en trivelig samtale, der kun synspunkter hun er enig i får slippe til.

Den ubehagelige kritikken

At motstemmer og kritikk oppleves som brudd med sjangerkonvensjonene blir særlig tydelig i kommentarer som sanksjonerer andre for å ty til personangrep, når kritikken i realiteten retter seg mot innholdet i motpartens ytringer. Snarere enn å angripe andres personlige kvaliteter, er

---

⁷ Dagens Nyheter, 6.9.15: «#jagdelar».

⁸ Dagens Nyheter, 6.19.15: «Det här er #jagdelar».

mange av kommentarene som sanksjoneres som personangrep det vi kan kalle «tilfredsstillende» motargumenter: De er innvendinger mot riktigheten, relevansen eller vekten av andres påstander. De er med andre ord ikke personangrep, men oppleves likevel som det. Et illustrerende eksempel finner vi i den følgende utvekslingen mellom debattant «A» og debattant «B»:

A: Vad görs för oss här hemma?? När ska man börja skänka pengar till oss som är sjuka eller fattiga här hemma??

B: Alla som bor i Sverige har möjlighet att få något slags bidrag, ingen behöver dö här om de inte vill. Och ingen tvingar dig att skänka pengar till flyktingarna, du är välkommen att hjälpa alla de fattiga svenskarna som inte kan överleva på sina bidrag.

A: Jag är själv sjuk och får inte himla mycket i bidrag. Jag har en kronisk sjukdom. Och nej, jag kommer inte att skänka pengar till dem. De flesta av de pengar jag får, spenderar jag på mina läkemedel, och de är fan inte billiga, att leva av 1000 kr om månaden är fan inte roligt.

B: Jag är ledsen att höra att du är sjuk. Om du har en kronisk sjukdom är du aldrig skyldig att betala fullt pris för läkemedlet. Att du bara får 1000 att leva av låter lite fel, med tanke på att de som lever på en minsta existensnivå har mer än 3000. I så fall har du ett hem, mat och antagligen internet. Och du tycker att vi borde donera pengar till dig när det är många flyktingar som dör varje dag.

A: Det var inte så jag menade, men varför ska jag skänka mina pengar når jag behöver dem för mig själv? Alla har sin egen oppfatning, det betyder inte att DU måste hoppa på mig.⁹

I denne utvekslingen blir den ene deltakeren (A) møtt med kritikk og motargumentasjon av den andre (B). Kritikken er fremført på saklig vis: Den retter seg mot riktigheten og relevansen i påstandene fremført av motparten, ikke hennes person. Deltakeren som utsettes for kritikk opplever imidlertid dette som et personangrep («hoppa på mig»). I utvekslingens siste innlegg formuleres også det som er det sentrale i et uttrykksprinsipp, nemlig at alle har «sin egen» oppfatning – og følgelig bør ingen kritisere det andre sier.

I dette og flere av de overstående eksemplene kolliderer ulike forventninger til interaksjonen og to motstridende debattideal manifesterer seg. Det er ikke tilfeldig at både uttrykksprinsippet og deliberasjonsprinsippet ofte materialiserer seg innenfor en og samme interaksjon: Det er når motstridende forventninger til debatten oppstår, at disse forventningene vanligvis blir eksplisitt formulert. Det er når den ene debattanten gir og krever argumenter at den andres motvilje mot å gi og lytte til argumenter kommer til syne.

Den «autentiske» ytringen som ideal

Felles for de retoriske handlingene beskrevet med begrepet uttrykksprinsippet er at de stenger ned, heller enn å åpne opp debatten. Det gjør de ved å signalisere til mot- og meddebattanter at en påstand ikke kan diskuteres fordi den er et uttrykk for en persons subjektive opplevelse, ved eksplisitt å avvise forpliktelser til argumentasjon, ved å sanksjonere motargumenter og søke å ekskludere motstemmer. Uttrykksprinsippet underliggende normer ser dermed ut til å være at ens ytringer først og fremst skal gi uttrykk for ens oppriktige følelser og overbevisninger og at man av den grunn ikke behøver å gi og lytte til argumenter. Man bør heller ikke kritisere andres ytringer – det er å angripe deres person og volder ubehag i konversasjonen. Hvordan skal vi så forstå normene som gjør seg gjeldende i et uttrykksprinsipp?

---

⁹ Aftonbladet, 3.9.15: «Vi hjälper – så kan du bidra i katastrofen».

Jeg foreslår at vi forstår dette idealet for offentlig retorikk som en konsekvens av relativisme – både som en epistemologisk og moralsk posisjon. I sin enkleste form manifesterer epistemisk relativisme seg i ideer om alles rett til en egen, høyst personlig sannhet, og får alminnelig utbredelse gjennom begreper som «alternative fakta». Det manifesterer seg også i en særlig form for identitetspolitikk, som krever at subjektive erfaringer av undertrykking alltid må være sanne, ettersom slike erfaringer representerer individets ukrenkelige sannhet (se f.eks. Helen Pluckrose og James Lindsay's kritikk av anvendt postmoderne teori og Sarah Burgess' kritikk av #metoo-bevegelsen).

Relativisme er imidlertid ikke kun en epistemologisk posisjon, men har – som observert blant annet av Allan Bloom (1988) – også blitt en moralsk posisjon. «Moralsk relativisme» er, ifølge Bloom, fundert i et individualismeprinsipp som oppfordrer folk til å være sann mot seg selv og søke selvrealisering. Enhver bør leve sitt liv i tråd med sin subjektive oppfatning av hva som er viktig og verdifullt, og dette er ikke kun subjektivt, men gir også uttrykk for personens «sanne» selv. Moral er, med andre ord, relativt for hver enkelt. Ettersom det ikke eksisterer intersubjektive moralske standarder, er det umulig å kritisere andres overbevisninger. Dette er også umoralsk fordi man da hindrer andre i å realisere sitt potensiale.

Den moralske relativismen materialiserer seg, som hevdet av Charles Taylor (1998), i et moderne autentisitetideal. Autentisitetidealet er forankret i en tro på at alle har en unik måte å være menneske på. Følgelig har alle unike opplevelser som ingen andre riktig kan sette seg inn i, og følgelig har også alle noe helt unikt å kommunisere. Som Taylor skriver: «Det å være tro mot meg selv betyr å være tro mot min egen originalitet, og denne er noe som bare jeg kan artikulere og oppdage» (Taylor, 1998, 43). Derfor må også alle individer få lov til å uttrykke sine unike subjektive følelser og overbevisninger, heller enn å være forpliktet til å begrunne sine påstander med utgangspunkt i objektiv kunnskap eller delte moralske prinsipper.

Som et ideal for offentlig debatt innebærer «uttrykksprinsippet» også at andres ytringer ikke kan kritiseres eller argumenteres mot. Det gjør det, fordi det ikke eksisterer noen moralske eller epistemiske kriterier som man vurderer andres utsagn som riktige, relevante og vektige etter. Videre er det umoralsk å kritisere andres ytringer, ettersom det innebærer å blande seg inn i deres livsførsel og krenke deres muligheter til å være sanne mot seg selv. Som en konsekvens av dette vil kritikk – også i form av «tilfredsstillende» motargumenter – kunne komme til å oppleves som personangrep.

Sosiale medier – den «autentiske» ytringens arena?

Som diskusjonen av uttrykksprinsippet som en konsekvens av et fremvoksende autentisitetideal i moderne tid antyder, bør ikke dette kommunikasjonsidealet betraktes utelukkende som et sosiale medier-fenomen, men som en konsekvens av mer dyptgripende kulturelle strømninger. Likevel kan sosiale medier tenkes å bidra til en særlig utbredelse av en uttrykkslogikk. Ved å være strukturert rundt personlige profiler og tilrettelegge for og belønne delingen av personlige tanker, følelser og opplevelser, danner sosiale medier offentlige arenaer for å uttrykke seg «autentisk».

I tidlige iakttagelser av digitale medier så man gjerne for seg at disse nye mediene var et sted for lek med identiteter: Man kunne være anonym og anta ulike identiteter i ulike situasjoner. Slik antok man at de nye mediene tilrettela for at folk kunne utvikle og utøve fleksible og foranderlige identiteter (Turkle, 1995). I dag begrenser mange sosiale nettverkssider, deriblant Facebook, slike muligheter for lek med identitet ved å kreve at brukerne registrerer seg med fullt navn og ved å utestenge såkalt «falske profiler». Dette gjør de for å forhindre ødeleggende og uønsket adferd muliggjort av anonymitet – som hacking, trolling, svindel og mobbing (van Zoonen, 2011). Forskning på sosiale medier viser også at brukerne gjerne gir avkall på mulighetene for anonymitet og fleksible identiteter til fordel for å

bruke sosiale medier til å danne, uttrykke og opprettholde en stabil og autentisk identitet (Boler, 2007; Kennedy, 2006; Miller & Sheperd, 2004).

Autentisitet har også blitt identifisert som et kommunikasjonsideal i offentlige debatter i sosiale medier. En intervju-studie av såkalte «ekspert-borgere», som aktivt benytter seg av sosiale medier som en arena for politisk debatt, avdekket en forventning til at deltakerne skulle uttrykke seg «autentisk». Debattantene ønsket selv og forventet fra andre at de skulle «formidle et bilde av seg selv som uavhengige politiske vesener» og diskutere politiske saker «på grunnlag av sine egne, personlige meninger» (Vatnøy, 2017, s. 237, min oversettelse). Slike «personlige meninger» ble ansett som mer autentiske og derfor mer verdifulle enn uttrykk for kollektive meninger, som man uttrykker, for eksempel, i kraft av å representere et politisk parti.

Forventningen til at kommunikasjon i sosiale medier skal være subjektiv og autentisk kan forstås som en konsekvens av mediets teknologiske struktur som stimulerer til og belønner selveksponering ved å tilby brukerne «likes» og hjerter i bytte mot personlige kunngjøringer. Slik gis vi inntrykk av at våre innerste tanker er av offentlig interesse. Mens vår fremtoning i sosiale medier er iscenesatt – vi velger omhyggelig ut de aspekter av vårt liv og vår identitet som vi deler med andre – kan den paradoksalt nok også fremstå autentisk: Vi gis frihet til å realisere den versjon av oss selv som vi best mener representerer vårt «sanne» selv og presentere denne til verden – og vi kan aktivt velge bort og blokkere ut eventuelle innvendinger mot det «jeg-et» vi presenterer.

Uttrykksprinsippet bør likevel ikke ses på som noe nytt eller unikt for sosiale medier. Observasjoner av autentisitet både som et moderne moralsk ideal (Taylor 1998) og en moderne etos-dimensjon (Johansen 2002) har tidligere blitt sett i sammenheng med kulturelle strømninger og teknologiske endringer i postmoderniteten. For eksempel har Miller og Sheperd (2004) argumentert for at den personlige bloggen må forstås som en sjanger som svarer til et sosialt behov for å kultivere en stabil identitet og søke andres anerkjennelse av denne. Bloggmediets teknologiske struktur gjør det enkelt å dele sine innerste tanker og følelser med et massepublikum, men behovet for å gjøre dette er, ifølge Miller og Sheperd, ikke skapt av mediet. Snarere oppstod bloggen i et kulturelt øyeblikk der omfattende mediatisering og kommersialisering førte til at verden fremstod kunstig og fragmentert – og der det derfor eksisterte et behov for å motvirke dette gjennom å uttrykke seg autentisk.

Mens digital teknologi har gjort det lettere en noensinne å uttrykke seg «autentisk» til et massepublikum, har idealet om å være «seg selv» i offentligheten lenge vært fremtredende i populærkulturen, kanskje aller mest synlig i diverse reality-programmer som opplevde globalt gjennomslag på sent 90- og tidlig 2000-tall, der deltakerne både ytrer et sterkt ønske om å «være seg selv» – og TV-publikummet evaluerer dem etter hvorvidt de fremstår som «ekte» (Van Zoonen & Aslama, 2006). Vi ser det også i andre kulturelle uttrykk, som i den såkalte «virkelighetslitteraturen» – som av enkelte kritikere er blitt hyllet som en «mer autentisk litterær form» (Minzesheimer, 1997, gjengitt i Miller & Sheperd, 2004, 5). Autentisitetsidealet gjør seg også gjeldende innenfor journalistiske sjangere, hvor stadig større plass gis til den «vanlige» borgers subjektive opplevelser, og meningsstoff i økende grad karakteriseres av en bekjennende, intim henvendelsesform (Hirdman et al., 2005; Røysted, 2019).

I politisk retorikk er autentisitet identifisert som en moderne dimensjon ved talerens troverdighet, noe som gjerne knyttes til fremveksten av elektroniske massemedier – særlig fjernsynet (Hall Jamieson, 1988; Johansen, 2002). Takket være fjernsynet ser vi nå våre politikere til stadighet, på nært hold, og i uformelle settinger og situasjoner. Som en konsekvens av dette, har vi blitt kultivert til å forvente at offentlige personer fremstår som «hele» mennesker og til å tolke deres politiske standpunkter og argumenter som tegn på hvem de er og hva de mener. Den troverdige taler er derfor «seg selv» og taler fra levra (Johansen, 2002). Skulle taleren mot formodning ha forberedt et talemanus – eller, gud forby, fått hjelp av en taleskriver, kan den umulig være til å stole på (Kjeldsen et al., 2019).

Oppvurderingen av den «autentiske» ytringen og kravet om å kunne ytre denne uten motstand og kritikk bør derfor forstås som en konsekvens av mer dyptgripende endringer i vår kultur og vårt samfunn. Disse tendensene får imidlertid mer gjennomslagskraft og utbredelse gjennom måten de sosiale mediene fungerer på. Slik sett, kan vi si at sosiale medier ikke *skaper*, men *forsterker* autentisitetssidealet – og derigjennom uttrykksprinsippet.

Mot en meningsløs debatt?

Med digital kommunikasjonsteknologi og sosiale medier har det vokst frem nye steder hvor enhver kan fremme sine synspunkter offentlig – og potensielt nå et stort publikum. Den innledende feiringen av sosiale medier som en ny egalitær og demokratisk arena for offentlig debatt er imidlertid i dag akkompagnert av en økende uro over hvordan sosiale medier bidrar til å fordumme og polarisere det offentlige ordskiftet. Som antydnet i diskusjonen av uttrykksprinsippet som debattideal, kan også den økte muligheten til å ytre seg offentlig føre til at det blir vanskeligere å gjøre seg hørt. Uttrykksprinsippet innebærer nemlig at man ikke behøver å lytte til dem man er uenig med.

Ut fra et uttrykksprinsipp blir argumentasjon og kritikk av argumentasjon meningsløst fordi alle har sin egen mening. Ens meninger er unike og derfor verdifulle – så fint illustrert av Time Magazine sin utnevning av «deg» til årets person. Ens meninger er uttrykk for ens «autentiske» selv, og det fins derfor ingen – verken epistemiske eller moralske – standarder man kan vurdere andres utsagn etter. Dermed blir argumentasjon unødvendig og kritikk både umulig og illegitimt. Fordi innholdet i ens ytringer er uttrykk for ens oppriktige følelser og identitet, vil kritikk nødvendigvis måtte oppleves som en krenkelse av ens person. Derfor kan den som fremmer kritikk anklages for utilbørlig innblanding og, til og med, fiendtlig oppførsel. Slik stenges muligheten for meningsbryting og den subjektive påstanden blir både uimotsigelig og ubestridelig.

Her har jeg vist hvordan uttrykksprinsippet er virksomt i kommentarfeltdebatter på Facebook – en særlig ekspressiv arena for offentlig debatt, hvor subjektive uttrykk kan forventes å være mer utbredt enn i andre deler av offentligheten. En behøver imidlertid ikke lete lenge for å finne eksempler både fra Det hvite hus i USA eller norsk politisk offentlighet (Andersen, 2020b). Foreløpig ser ikke uttrykksprinsippet ut til å utkonkurrere deliberasjonsprinsippet, men hvis det gjør det, kan det innebære at vi får mindre reell debatt, hvor ulike standpunkter brynes mot hverandre. I stedet får vi flere ubegrunnede påstander som «bare er min mening», og som derfor verken kan motsies eller diskuteres. Dette er ikke bare frustrerende for de som faktisk ønsker å debattere på saklig vis, det kan også være et demokratisk problem.

For å kunne leve sammen i et samfunn som nødvendigvis vil være preget av uenighet, trenger vi å snakke *med*, og ikke kun *om* og *forbi*, hverandre (Kock & Villadsen, 2017, 574) – ikke for å bli enige, men for å kunne tolerere hverandre. Videre skal den offentlige debatten bidra til å belyse samfunnets utfordringer og hjelpe oss å finne løsninger på disse. Derfor skal den ikke bare tjene til at samtalepartnerne får vist frem sin mening eller personlige følelse, men til at de som er tilskuere til debatten, får et rikere og dypere grunnlag for å danne seg en mening om hva som er den beste vei fremover. Får vi mindre reell debatt, der motstridende meninger begrunnes og kritiseres, risikerer vi også å få de offentlige sakene dårligere belyst. Vi får en debatt som, til tross for at den er proppfull av meninger, blir ganske meningsløs.

Litteratur

- Andersen, I. V. (2020a). *Instead of the deliberative debate: How the principle of expression plays out in the news-generated Facebook discussion*. (Ph.D.). Universitetet i Bergen.
- Andersen, I. V. (2020b). Uttrykksprinsippet og den offentlige debatt. *Kairos - Magasin for retorikk*, 8.12: <https://magasinetkairos.no/uttrykksprinsippet-og-den-offentlige-debatt/>, konsultert 15.2.2020.
- Aristoteles (2004). *Retorikken*. Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget.
- Berg, K. M., & Christiansen, T. J. (2010). Retorisk eksklusion. Festen i Hyskenstræde som retorisk handling. *Rhetorica Scandinavica*, 54, s. 7-28.
- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.
- Bloom, A. (1988). *The closing of the American mind: how higher education has failed democracy and impoverished the souls of today's students*. New York: Simon & Schuster.
- Boler, M. (2007). Hypes, hopes and actualities: new digital Cartesianism and bodies in cyberspace. *New Media & Society*, 9(1), s. 139-168.
- Burgess, S. K. (2018). Between the Desire for Law and the Law of Desire: #MeToo and the Cost of Telling the Truth Today. *Philosophy & Rhetoric*, 51(4), s. 342-367.
- Castells, M. (2010). *The Power of Identity* (Vol. 1). Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
- Ceccarelli, L. (2001). *Shaping science with rhetoric: the cases of Dobzhansky, Schrödinger, and Wilson*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chambers, S. (2021). Truth, Deliberative Democracy, and the Virtues of Accuracy: Is Fake News Destroying the Public Sphere? *Political Studies*, 69(1), s. 147-163.
- Dryzek, J., & Niemeyer, S. (2010). *Foundations and frontiers of deliberative governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Dryzek, J. S., Bächtiger, A., Chambers, S., Cohen, J., Druckman, J. N., Felicetti, A., . . . Warren, M. E. (2019). The crisis of democracy and the science of deliberation. *Science*, 363(6432), s. 1144-1146.
- Gerber, M., Bächtiger, A., Shikano, S., Reber, S., & Rohr, S. (2018). Deliberative Abilities and Influence in a Transnational Deliberative Poll (EuroPolis). *British Journal of Political Science*, 48(4), s. 1093-1118.
- Gregg, R. (1971). The Ego-Function of the Rhetoric of Protest. *Philosophy & Rhetoric*, 4(2), s. 71-91.
- Habermas, J. (2002). *Borgerlig offentlighet: dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oversatt av Helge Høibraaten, Elling Schwabe-Hansen & Jon Øien. Oslo: Gyldendal.
- Hall Jamieson, K. (1988). *Eloquence in an Electronic Age. The Transformation of Political Speechmaking*. Oxford: Oxford University Press.
- Hauser, G. A. (1999). *Vernacular Voices. The Rhetoric of Publics and Public Spheres*. Columbia, S.C.: University of South Carolina Press.
- Hauser, G. (2008). The Moral Vernacular of Human Rights Discourse. *Philosophy & Rhetoric*, 41(4), s. 440-466.
- Hess, A. (2009). Resistance up in smoke: Analyzing the limitations of deliberation on youtube. *Critical Studies in Media Communication*, 26(5), s. 411-434.
- Hess, A. (2014). You Are What You Compute (and What is Computed For You): Considerations of Digital Rhetorical Identification. *Journal of Contemporary Rhetoric*, 4.
- Hirdman, A., Kleberg, M., & Widestedt, K. (2005). The intimization of journalism. Transformation of medialized public spheres from the 1880s to current times. *Nordicom Reviews*(2), s. 109-118.

- Hougaard, T. T. (2018). Emotionelle appeller i aktivistiske hashtags: Om #jeghar oplevet og «detkuhaværetmig». *Rhetorica Scandinavica*, 78, s. 99-109.
- Hovden, J., Mjelde, H., & Gripsrud, J. (2018). The Syrian refugee crisis in Scandinavian newspapers. *Communications*, 43(3), s. 325-356.
- Johansen, A. (2002). *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johnson, R. H., & Blair, J. A. (2006). *Logical Self-Defence*. New York: International Debate Education Association.
- Jørgensen, C. (1998). Public Debate – An Act of Hostility? *An International Journal on Reasoning*, 12(4), s. 431-443.
- Kennedy, H. (2006). Beyond anonymity, or future directions for internet identity research. *New Media & Society*, 8(6), s. 859-876.
- Kjeldsen, J. E., Kiewe, A., Lund, M., & Hansen, J. B. (2019). Speechmaking in the Twenty-First Century. I Kjeldsen, J. E., A. Kiewe, M. Lund, & J.B. Hansen (red.), *Speechwriting in Theory and Practice* (s. 7-25). Springer.
- Kock, C. (2008). Fornuftig uenighed. *Rhetorica Scandinavica*, 48, s. 64-83.
- Kock, C. (2016). Hvad er fornuftig uenighed? *Sakprosa*, 8(1), s. 1-10.
- Kock, C. (2018). For deliberative disagreement: its venues, varieties and values. *Paradigmi, Rivista di critica filosofica*, 3, s. 477-498.
- Kock, C., & Villadsen, L. (2017). Rhetorical citizenship: studying the discursive crafting and enactment of citizenship. *Citizenship Studies*, 21(5), 570-586.
- Kruse, L. M., Norris, D. R., & Flinchum, J. R. (2018). Social Media as a Public Sphere? Politics on Social Media. *The Sociological Quarterly*, 59(1), s. 62-84.
- Leadbeater, C. (2009). *We-Think: Mass innovation, not mass production*. London: Profile books.
- Loader, B. D., & Mercea, D. (2011). Networking Democracy? Social media innovations and participatory politics. *Information, Communication & Society*, 14(6), s. 757-769.
- Miller, C. & Shepherd, D (2004). Blogging as Social Action: A Genre Analysis of the Weblog. I L. Gurak & S. Antonijevic (red.), *Into the Blogosphere: Rhetoric, Community, and Culture of Weblogs* (s. 1-18). University of Minnesota Libraries.
- Moe, H., Hovden, J. F., Ytre-Arne, B., Figenschou, T., Nærland, T. U., Sakariassen, H., & Thorbjørnsrud, K. (2019). Sosiale medier. I H. Moe, J. F. Hovden, B. Ytre-Arne, T. Figenschou, T. U. Nærland, H. Sakariassen, & K. Thorbjørnsrud (red.), *Informerte borgere? Offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati* (s. 72-91). Oslo: Universitetsforlaget.
- Papacharissi, Z. (2010). *A networked self: Identity, community and culture on social network sites*. New York: Routledge.
- Pluckrose, H., & Lindsay, J. (2020). *Cynical Theories: How Universities Made Everything about Race, Gender, and Identity - and Why This Harms Everybody*. London: UK: Swift Press.
- Rieder, B. (2013). *Studying Facebook via data extraction: the Netvizz application*. Presentert på the 5th Annual ACM Web Science Conference, Paris: <https://doi.org/10.1145/2464464.2464475>. Konsultert 11.04.18.
- Rosenberg, S. W. (2004). Citizen Competence and the Psychology of Deliberation. I Elstub, S. & McLaverty, P. (red.), *Deliberative Democracy: Issues and Cases* (s. 98-117). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Rønlev, R. (2014). *Danske netaviser som webmedier for retorisk medborgerskap*. (Ph.D.). Københavns Universitet.
- Røysted, Y. F. (2019). «Det personlige blikket»: Om bruk av personlige erfaringer og følelser i norsk samfunnsdebatt. (MA). Universitetet i Bergen.

- Schudson, M. (1997). Why conversation is not the soul of democracy. *Critical Studies in Media Communication*, 14(4), s. 297-309.
- Sennett, R. (1977). *The Fall of Public Man*. New York: W. W. Northon & Company.
- Shirky, C. (2008). *Here Comes Everybody*. London: Penguin Books.
- Springer, N., Engelmann, I., & Pfaffinger, C. (2015). User comments: motives and inhibitors to write and read. *Information, Communication & Society*, 18(7), s. 798-815.
- Taylor, C. (1998). *Autentisitetens etikk*. Oversatt av P. Nafstad. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Thorson, K., Vraga, E., & Kligler-Vilenchik, N. (2015). Don't push your opinions on me: Young people and political etiquette on Facebook. I Hendricks, J. & D. Schill (red.), *Presidential campaigning and social media* (s. 74–93). New York: Oxford University Press.
- Tonn, M. B. (2005). Taking Conversation, Dialogue, and Therapy Public. *Rhetoric & Public Affairs*, 8(3), s. 405-30.
- Turkle, S. (1995). *Life on the screen. Identity in the age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- van Zoonen, L. (2011). The rise and fall of online feminism. I Christensen, M., A. Jansson, & C. Christensen (red.), *Online Territories: Globalization, Mediated Practice and Social Space* (s. 132–147). New York: Peter Lang.
- Van Zoonen, L., & Aslama, M. (2006). Understanding Big Brother: An Analysis of Current Research. *Javnost - The Public*, 13(2), s. 85-96.
- Vatnøy, E. (2017). *The Rhetoric of Networked Publics. Studying Social Network Sites as Rhetorical Arenas for Political Talk*. (Ph.D.). Universitetet i Bergen.
- Vromen, A., Loader, B. D., Xenos, M. A., & Bailo, F. (2016). Everyday Making through Facebook Engagement: Young Citizens' Political Interactions in Australia, the United Kingdom and the United States. *Political Studies*, 64(3), s. 513-533.
- Wadbring, I., & Mølster, R. (Eds.). (2015). Hets och hat online. Spesialutgave i *Nordicom Information*, 37.
- Wyatt, R. O., Katz, E., & Kim, J. (2000). Bridging the spheres: political and personal conversation in public and private spaces. *Journal of Communication*, 50(1), s. 71-92.